

Naxçıvan bölgəsində xalq çalğı alətlərinin inkişaf xüsusiyyətləri

Vahid Məmədov 

Açar sözlər: *Naxçıvan, saz, balaban, aşiq sənəti, milli musiqi, folklor*

Keywords: *Nakhchivan, saz, balaban, ashug art, national music, folklore*

Azərbaycan xalq musiqisi milli mədəniyyətimizin ən qədim və zəngin sahələrindən biri kimi əsrlər boyu xalqın mənəvi-estetik dünyasının formalaşmasında mühüm rol oynamışdır (Abdullayeva, 1990; Əliyev, 1981). Bu musiqi mədəniyyətinin əsas daşıyıcılarından biri xalq çalğı alətləridir. Xalq çalğı alətləri yalnız musiqi ifa vasitəsi deyil, eyni zamanda xalqın tarixi yaddaşını, etnoqrafik xüsusiyyətlərini, məişət ənənələrini və milli düşüncə tərzini özündə əks etdirən mühüm mədəni irs nümunəsidir. Azərbaycan musiqisinin zəngin melodik dili, ritmik xüsusiyyətləri və ifaçılıq ənənələri əsrlər boyu formalaşaraq müxtəlif bölgələrdə özünəməxsus inkişaf istiqamətləri qazanmışdır. Bu baxımdan qədim tarixə malik olan Naxçıvan bölgəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Naxçıvan Azərbaycanın ən qədim mədəniyyət və sivilizasiya mərkəzlərindən biri hesab olunur.

Bölgənin qədim yaşayış məskənləri, zəngin folklor nümunələri, maddi-mədəniyyət abidələri və musiqi ənənələri burada yüksək mədəni mühitin mövcud olduğunu göstərir (Məmmədov, 2010). Tarix boyu müxtəlif dövlətlərin və mədəniyyətlərin təsir dairəsində olan Naxçıvan Şərq musiqi ənənələrinin qorunub saxlanıldığı mühüm bölgələrdən biri olmuşdur. Bölgənin coğrafi mövqeyi, qədim ticarət yolları üzərində yerləşməsi və qonşu xalqlarla mədəni əlaqələri burada musiqi sənətinin və xalq çalğı alətlərinin inkişafına mühüm təsir göstərmişdir (Əsgərov, 2020).

Azərbaycan xalq musiqisinin mühüm qollarından biri olan aşıq sənəti Naxçıvan bölgəsində geniş inkişaf etmişdir (İsmayılov, 1984). Aşıqlar xalqın mənəvi dünyasının ifadəçiləri kimi sazın müşayiəti ilə dastanlar söyləmiş, qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik və məhəbbət mövzularını tərənnüm etmişlər. Naxçıvan aşıq mühiti özünün zəngin repertuarı və ifaçılıq ənənələri ilə Azərbaycan aşıq sənətində mühüm yer tutur. Bu mühitdə saz ifaçılığı təkcə musiqi sənəti deyil, həm də xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması vasitəsi olmuşdur (Əsgərov, 2020). Naxçıvan bölgəsində xalq çalğı alətlərinin inkişafı professional musiqi sənətinin formalaşmasına da mühüm təsir göstərmişdir. XX əsrdə milli musiqi təhsilinin inkişafı, musiqi məktəblərinin açılması və xalq çalğı alətləri orkestrinin yaranması bölgədə ifaçılıq ənənələrinin daha da təkmilləşməsinə səbəb olmuşdur (Əlizadə, 2014). Bu dövrdə tar, kamança və digər milli alətlər professional səviyyədə tədris edilmiş, bir çox istedadlı ifaçılar yetişmişdir. Eyni zamanda bəstəkarlar xalq çalğı alətləri üçün yeni əsərlər yazaraq milli musiqi irsinin zənginləşməsinə mühüm töhfələr vermişlər (Həsənova, 2005).

Müasir dövrdə qloballaşma prosesləri milli musiqi mədəniyyətinin qorunmasını aktual məsələlərdən birinə çevirmişdir. Bu baxımdan Naxçıvan bölgəsində xalq çalğı alətlərinin öyrənilməsi, onların regional xüsusiyyətlərinin

araşdırılması və gələcək nəsillərə ötürülməsi mühüm elmi və mədəni əhəmiyyət daşıyır. Xalq çalğı alətləri milli kimliyin qorunmasında, gənc nəslin estetik tərbiyəsində və milli-mənəvi dəyərlərin yaşadılmasında mühüm vasitələrdən biridir (Hüseynov, 2012).

Naxçıvan bölgəsində xalq çalğı alətlərinin tarixi qədim dövrlərə gedib çıxır. Arxeoloji qazıntılar və qədim mənbələr göstərir ki, bölgədə musiqi mədəniyyəti erkən dövrlərdən mövcud olmuşdur. Qədim yaşayış məskənlərində tapılmış maddi-mədəniyyət nümunələri musiqi sənətinin xalq həyatında mühüm yer tutduğunu sübut edir (Məmmədov, 2010). Orta əsrlərdə Naxçıvan Şərqi mühüm elm və mədəniyyət mərkəzlərindən biri olmuşdur. Bu dövrdə saray və xalq musiqisi paralel şəkildə inkişaf etmiş, müxtəlif çalğı alətləri geniş istifadə olunmuşdur. Xalq arasında əsasən saz, zurna, balaban, tütək və nağara kimi alətlər geniş yayılmışdır. Həmin alətlər toy və mərasimlərdə mühüm rol oynayırdı (Əliyev, 1981).

XIX əsrdə aşiq sənətinin inkişafı ilə əlaqədar saz aləti daha geniş yayılmışdır. Aşıqlar xalqın mənəvi dünyasını, qəhrəmanlıq ruhunu və məhəbbət duyğularını sazın müşayiəti ilə ifadə etmişlər. Naxçıvan aşiq məktəbi Azərbaycan aşiq sənətinin mühüm qollarından biri kimi formalaşmışdır (İsmayılov, 1984). Sovet dövründə xalq çalğı alətlərinin professional səviyyədə inkişafına diqqət artırılmış, musiqi məktəblərində milli alətlərin tədrisinə başlanılmışdır. Bu dövrdə xalq çalğı alətləri orkestri yaradılmış, milli musiqi irsinin qorunması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır.

Naxçıvan bölgəsində ən geniş yayılmış xalq çalğı alətlərindən biri sazdır. Saz aşiq sənətinin əsas atributu hesab olunur. Bu alət xalq arasında yüksək nüfuz qazanmış və mənəvi dəyər kimi

qorunmuşdur. Naxçıvan aşığıları saz vasitəsilə dastanlar, qoşmalar və gəraylılar ifa etmişlər.

Sazın ifa texnikası bölgədə özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olmuşdur. Burada saz havalarının ritmik quruluşu və melodik inkişafı digər bölgələrdən müəyyən fərqlərlə seçilmişdir. Xüsusilə “Cəngi”, “Misri”, “Koroğlu” kimi havalar Naxçıvan aşığı mühitində geniş yayılmışdır (Əsgərov, 2020).

Balaban Naxçıvanın xalq musiqisində mühüm yer tutan nəfəs alətlərindən biridir. Bu alət əsasən lirik və kövrək melodiyaaların ifasında istifadə olunur. Balabanın yumşaq və təsirli səsi xalq arasında böyük rəğbət qazanmışdır.

Naxçıvan balaban ifaçılığı özünəməxsus nəfəs texnikası və ornament xüsusiyyətləri ilə seçilir. Toy mərasimlərində, xalq oyunlarında və folklor ansambllarında balaban geniş istifadə edilir (Abdullayeva, 1990). Zurna bölgənin qədim nəfəs alətlərindən biridir. Güclü və coşqun səsi ilə seçilən zurna əsasən açıq hava mərasimlərində istifadə olunur. Toylarda və xalq şənliklərində zurna-nağara ansambları xüsusi yer tutur. Naxçıvanda zurna ifaçılığı ritmik çevikliyi və virtuoz texniki imkanları ilə diqqəti cəlb edir. Xalq rəqslərinin müşayiətində bu alətin rolu olduqca böyükdür. Professional musiqi sənətinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq Naxçıvanda tar və kamança ifaçılığı da geniş yayılmışdır. Muğam sənətində bu alətlər aparıcı mövqeyə malik olmuşdur. XX əsrdə bölgədə bir çox tanınmış tarzən və kamança ifaçıları yetişmişdir.

Tar və kamança alətləri musiqi məktəblərində tədris olunmuş, muğam üçlüklərinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Müasir dövrdə Naxçıvanda xalq çalğı alətlərinin qorunması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Musiqi məktəblərində milli alətlərin tədrisi

genişləndirilmiş, müxtəlif folklor kollektivləri yaradılmışdır. Bununla yanaşı, bəstəkarlar xalq çalğı alətləri üçün yeni əsərlər yazır, milli alətlərin simfonik orkestr və müasir musiqi janrları ilə sintezi həyata keçirilir. Bu proses xalq musiqisinin müasir dövrdə yaşamasına və inkişafına imkan yaradır (Əsgərov, 2020). Naxçıvanın musiqi mühiti xalq çalğı alətlərinin regional ifaçılıq xüsusiyyətlərinin formalaşmasına şərait yaratmış, aşiq sənətinin və folklor ənənələrinin inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Müasir dövrdə milli musiqi irsinin qorunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər xalq çalğı alətlərinin gələcək nəsillərə ötürülməsində mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Beləliklə, Naxçıvan bölgəsində xalq çalğı alətlərinin inkişaf xüsusiyyətləri Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin zənginliyini və çoxşaxəliliyini əks etdirən mühüm elmi-tarixi hadisə kimi qiymətləndirilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Abdullayeva, S. (1990). *Azərbaycan xalq çalğı alətləri*. Elm.
2. Əlizadə, F. (2014). *Milli musiqi irsi və müasirlik*. Səda.
3. Əsgərov, A. (2020). *Azərbaycan xalq musiqisində milli ifaçılıq ənənələri*. Əcəmi.
4. Əliyev, R. (1981). *Azərbaycan xalq musiqisi tarixi*. Maarif.
5. Həsənova, S. (2005). *Azərbaycan musiqi mədəniyyəti*. Təhsil.
6. Hüseynov, F. (2012). *Azərbaycan folklorunda musiqi ənənələri*. Elm və Təhsil.
7. İsmayılov, M. (1984). *Azərbaycan aşiq sənəti*. Yazıçı.
8. Məmmədov, X. (2010). *Naxçıvanın musiqi folkloru*. Əcəmi.